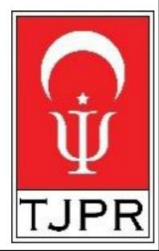

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 12 • Aralık 2025 • 13-42
Issue: 12 • December 2025 • 13-42

**Kadınların Dine Yöneliş Süreçleri:
Din Psikolojisi Perspektifinden Nitel Bir Araştırma**

Women's Processes of Turning to Religion: A Qualitative Study from
the Perspective of the Psychology of Religion

Zeynep Erva Varıcı

Sorumlu Yazar | Corresponding Author

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student

İstanbul Üniversitesi | İstanbul University

✉ zewarc@hotmail.com | 0000-0001-5847-6915
İstanbul | Türkiye

Ümit Horozcu

Prof. Dr. | Professor

İstanbul Üniversitesi | İstanbul University

✉ umit.horozcu@istanbul.edu.tr | 0000-0002-0916-0313
İstanbul | Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1640553>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	15 Şubat 2025 • 15 February 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	10 Mayıs 2025 • 10 May 2025
Kabul Tarihi • Accepted	09 Haziran 2025 • 09 June 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Aralık 2025 • 30 December 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekir • Ethics Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdpd

Ö z e t

Bu makalede, belirli bir dönem dinden uzak yaşam sürdürdükten sonra dine yönelen kadınların dinî ve psikolojik süreçleri ele alınmıştır. Makalede, bireylerin dine yönelme motivasyonları, bu süreci nasıl deneyimledikleri ve dine yönelmenin psikolojik ve sosyal yaşamları üzerindeki etkileri derinlemesine incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenerek fenomenolojik desen kullanılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan katılımcılar (n=33) ise kadın olmaları, 18 yaşından büyük olmaları, en az bir yıldır dindar bir yaşam sürdürmeleri gibi bazı ölçütlere göre belirlenmiştir. Ulaşılan nitel veriler, betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda, dine yöneliş sürecinin farklı dinî ve psiko-sosyal faktörlerden etkilendiği ortaya konmuştur. Bu bağlamda, dine yöneliş başlatan ve tamamlayan nedenler olmak üzere iki aşamalı bir model geliştirilmiştir. Başlatıcı nedenler arasında psikolojik etkenler (travmatik yaşantılar, kayıplar, duygusal çöküntüler), dinî tecrübe (rüya, manevi deneyimler, kutsal mekânlarla temas), sosyal etkilenme (dindar bireylerle kurulan ilişkiler), günahkârlık duygusu ve arınma isteği, sorgulama ve anlam arayışı ile ölüm kaygısı belirlenmiştir. Tamamlayıcı faktörler ise bireysel sorgulama ve araştırmalar, sosyal çevreden alınan destek ve manevi deneyimlerin güçlenmesi olarak öne çıkmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, dine yönelme sürecinin bireylerin yaşam tarzlarını, sosyal ilişkilerini ve psikolojik iyi oluşlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı, dine yönelme sürecinin ardından sosyal çevrelerinde değişimler yaşadıklarını, dindar bireylerle daha yakın ilişkiler kurduklarını ve eski sosyal çevrelerinden uzaklaştıklarını belirtmiştir. Özellikle başörtüsü kullanımı, katılımcılar için bireysel ve toplumsal anlamda önemli bir dönüşüm aracı olmuş, bazı katılımcılar bu süreçte aileleriyle çatışma yaşarken, bazıları sosyal destek mekanizmalarından faydalanmıştır. Psikolojik etkiler açısından değerlendirildiğinde, dine yönelen bireylerin büyük bir kısmı bu sürecin iç huzur, özgüven, sabır ve yaşamın anlamına yönelik daha güçlü bir kavrayış kazandırdığını; kaygı düzeylerini azalttığını ve yaşam doyumlarını arttığını ifade etmiştir. Sözü edilen bu nitel bulgular, dine yönelmenin sadece bireysel bir içsel dönüşüm olmadığı, aynı zamanda sosyal etkileşimler, dinî deneyimler ve psikolojik süreçlerle bütünleşen karmaşık ve dinamik bir yapı arz ettiği şeklinde yorumlanmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Dine yöneliş • İhtida • Dini deneyim
Kadın dindarlığı

A b s t r a c t

In this article, the religious and psychological processes of women who turned toward religion after a period of relative distance from religious practice are examined. The study explores individuals' motivations for religious orientation, how they experience this transformation, and the impact of religious commitment on their psychological and social lives. A qualitative research design was adopted within a phenomenological framework. Participants (n = 33) were recruited through snowball sampling and selected according to several criteria, including being female, over the age of 18, and having lived a religiously observant life for at least one year. The qualitative data obtained were analyzed using descriptive and content analysis techniques. The findings indicate that the process of turning toward religion is shaped by a range of religious and psychosocial factors. Accordingly, a two-stage model was developed, distinguishing between initiating and consolidating factors. Initiating factors include psychological elements (traumatic experiences, losses, emotional breakdowns), religious experiences (dreams, spiritual encounters, contact with sacred spaces), social influences (relationships with religious individuals), feelings of guilt and the desire for purification, existential questioning and meaning-seeking, as well as death anxiety. Consolidating factors were identified as personal inquiry and self-reflection, social support received from the environment, and the strengthening of spiritual experiences. The findings further reveal that religious orientation significantly influences individuals' lifestyles, social relationships, and psychological well-being. Most participants reported changes in their social circles following their turn toward religion, forming closer ties with religious individuals while distancing themselves from former social networks. The adoption of the headscarf, in particular, emerged as a meaningful marker of both personal and social transformation; while some participants experienced familial conflict during this process, others benefited from various social support mechanisms. From a psychological perspective, the majority of the women expressed that their turn toward religion fostered inner peace, self-confidence, patience, and a deeper sense of meaning in life, while reducing anxiety and enhancing overall life satisfaction. These qualitative findings suggest that religious orientation is not merely an internal transformative journey but rather a complex and dynamic process that interweaves social interactions, religious experiences, and psychological mechanisms.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Turning to religion • Conversion
Religious experience • Women's religiosity

Giriş

Bireyin dinle olan münasebeti din psikolojisinin araştırma alanında yer alan temel konulardan biri olmakla beraber; dine yönelim, dinden dönme, dindarlaşma, dinî değişim ve dinî dönüşüm gibi bir halden diğerine geçiş durumları daha fazla ilgi çeken konulardandır. Bu değişim, dinî tecrübe şeklinde yaşandığında din psikologlarının ilgisini daha da artırmaktadır.

Din psikolojisinin İngilizce literatüründe *conversion* kavramıyla ifade edilen dine yönelme, İslami literatürde *ihtida* kavramıyla ifade edilmektedir. William James'in din psikolojisinin klasiklerinden biri olan *The Varieties of Religion Experience* isimli eserinde konu başlıklarından biri de ihtidadır. James, "Conversion" başlığı altında bir dinden diğerine geçişin yanı sıra dinin içinde bulunduğu halde dinden uzak bir yaşam sürdürürken dine yönelmeye dair çok sayıda vaka alıntısına yer vermektedir. Dahası *conversion* kelimesinin semantiğine uygun şekilde, tüm malını çarçur ettikten sonra aydınlanma yaşayarak sıfırdan işine gücüne tutunan kişilerin seküler yaşam içerisindeki dönüşümüne dair vakaları da bu kapsamda paylaşmıştır. Onun paylaştığı birçok vaka, öğrencisi olan Starbuck'ın (1899) *The Psychology of Religion* isimli eserinden aktarılmıştır. Öte yandan dramatik içeriğe sahip, aniden, bir yönüyle mucizevi görünen değişim ve dönüşümleri dinî tecrübe kabilinden paylaşmaktadır (James, 1960: 219-258). Gerek James'in gerekse Starbuck'ın din psikolojisi klasikleri olarak kabul edilen bu eserlerinin ana malzemesinin ihtida ve dinî tecrübe oluşu, yine bu doğrultuda ihtida tecrübesi oluşu, konunun din psikolojisi açısından önemini ortaya koymaktadır.

Batı din psikolojisi klasiklerine ilişkin verdiğimiz bilgidен de anlaşılacağı üzere *ihtida/conversion* diye ifade ettiğimiz olgunun çeşitleri vardır. Kişinin bir dinden diğerine geçişi din değiştirme, inançsızlıktan veya zayıf inançlılıktan dindarlığa geçiş ise dine yönelim veya dine dönme gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Müslümanlar açısından bakıldığında dine yönelme ve dine dönme ihtida kelimesiyle ifade edilirken, kişinin başka bir dinden İslam'a geçiş yapması yine ihtida, İslam'dan başka bir dine veya inançsızlığa geçiş ise "dinden dönme" ve "irtidat" kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bunların tümü ise din psikolojisi literatüründe dinî değişimin türevleri olarak yer almaktadır (Kayıklık, 2005: 109-111).

Ülkemizde ihtida/din değiştirme olgusu çalışılmış olsa da dine yönelik üzerine yapılan araştırma sayısı oldukça sınırlıdır (İpek, 2022: 18). Alanyazın incelendiğinde konu üzerine müstakil bir tez çalışması olmayıp dine yönelik üzerine biri anket diğeri mülakat tekniği ile yapılmış 2

adet makale çalışması bulunmaktadır (Macit, 2014; Ayten vd., 2019). Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek'in biyografisinden hareketle geçirdiği dinî dönüşümü ele alan bir makale çalışması da dine yönelik tecrübesi kapsamına girmektedir (Esen, 2011). Bununla beraber hapishanedeki mahkûmların suçluluk ve günahkârlık duygusunun dine dönüşlerine etkisinin ele alındığı bir kitap çalışması mevcuttur (Certel, 2009). Bunların yanı sıra din eğitimi alanında ihtida ve dine dönüş olaylarında din eğitiminin rolünü inceleyen bir araştırma daha bulunmaktadır.

Bu araştırma, dinî değişim türleri içerisinde dinden uzak bir yaşantı sürdüren yahut dinî inançları zayıf kimselerin bir sebeple inançlı hale gelerek dinin gerektirdiği yaşantıya geçişini ifade eden *dinî dönüşüm* formudur. Araştırmamızda bu vakalar “dine yönelik” olarak isimlendirilmektedir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- Dine yönelik yaşayan bireylerin çocukluk ve ergenlik dönemlerinde, kendilerinin ve ailelerinin dinî durumları nasıldır?
- Dine yönelişin arkasında hangi psikolojik, sosyal veya dinî faktörler bulunmaktadır?
- Dine yöneliş sürecinde bireyler psikolojik ve sosyal açıdan hangi deneyimleri yaşamaktadırlar?
- Dine yöneliş deneyimi, katılımcıların psiko-sosyal durumları üzerinde hangi etkileri ortaya çıkarmıştır?
- Dine yöneliş sonrasında katılımcıların dindarlık düzeyinde herhangi bir değişim yaşanmış mıdır?

a. Teorik Çerçeve

Dine girme ve dindarlaşma İslam dini literatüründe h-d-y (hedy) kökünden türeyen Hidayet kelimesi ve türevleri ile ifade edilmektedir. Geçmiş zaman kipinde kullanılan “Hedâ” kelimesine sözlükte “güzel bir şekilde yol göstermek, işaret etmek” şeklinde anlamlandırılmaktadır (İsfahânî, 2010: 1103). Semantik yönüyle ise “dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak yol gösterme ve doğru yolu bulma” anlamlarına gelmektedir (Yavuz, 1998: 473). Bu kökten türeyen “ihtida” kelimesi ise terim olarak inançsızlıktan, farklı bir inanç türünden veya başka bir dinden İslam’a geçişi ifade etmektedir. Bu geçişi yapan kişi ise “mühtedi” olarak adlandırılmaktadır (Köse, 2000: 554). İhtida kavramının tam tersini yani dinden dönmeyi ifade eden “irtidat” kelimesi “ridde” kelimesinden türemiştir (İbn Manzur, 1994: 213).

Din değiştirmeyi de içine alan *ihtida* kelimesi ise başka bir dine mensup kişinin İslam’a girerek Müslüman olmasını ifade etmektedir. Hidayet kelimesinde ise yaygın kullanıldığı manasıyla dinden uzak bir hayat yaşayan kişinin dindarlaşmasının ve günahlarından uzaklaşarak din yoluna girmesinin kastedilmesi söz konusudur. Bununla birlikte hayatının ilk dönemlerinde belli ölçüde dini yaşarken zamanla çeşitli nedenlerle dinden uzaklaştıktan sonra içsel bir dönüşümle yeniden çocukluk veya gençlik dinine dönüş yapmak da İslam kültüründe “hidayete erme” şeklinde ifade edilmektedir (Yavuz, 2013: 291-292). Çocukluktan itibaren Müslüman kimliğini taşımakla birlikte hiçbir zaman dinî bir yaşantı içerisinde olmamış kimselerin bir sebeple dine yönelmesi de ihtida kapsamında ele alınmaktadır. Her iki tecrübe de din psikolojisi açısından açık bir değişim ve farklı bir hale geçiştir. Ayrıca her ikisinde de birbirine yakın psikolojik süreçler gerçekleşmektedir (Pazarlı, 1982: 138).

Kayıklık (2005: 109-111), ihtida, irtidat ve hidayete erme kavramlarını değer yargısı ifade etmesi nedeniyle, bilimsel bir çalışmada kullanılmasını uygun bulmamakta, üst bir şemsiye kavram olarak “*dinsel değişim*” kavramını kullanmayı önermektedir. Dinî değişimin türlerini de özetliyor olması ve değişimin yönüne ilişkin bir tasnif öneriyor olması bakımından Kayıklık’ın sözünü ettiği dinsel değişimin dört türü bulunmaktadır. Birincisi “içten içe” olarak nitelenen “inanılan dini yaşama yoğunluğunda görülen dinsel değişimler”dir. Bu dinsel değişim türü dini yaşama yoğunluğunun artmasını veya azalmasını ifade etmektedir. Kişinin çeşitli nedenlerle inandığı dine bağlılığının artarak değişmesi ve alışılmış dinî yaşantıdan daha derin dinî hayata geçiş, içten içe değişimi ifade etmektedir. Farklı bir anlatımla dinin gereklerini yerine getirmeyen, dinden uzak veya din ile yüzeysel ilişkisi olan kimsenin bütünüyle dinî bir yola girerek dini daha yoğun yaşaması durumu içten içe değişimin yaşandığı “dine dönüş” olarak isimlendirilmektedir (Hökelekli, 2013: 290; Köse & Ayten, 2018: 138).

Diğer taraftan dindar iken, örneğin kendini Müslüman olarak saymaya devam etmekle birlikte, namaz kılma, oruç tutma gibi ibadetlerin sıklığında azalma da içten içe değişimdir. İkincisi “dinden dine” olarak nitelenen bir dinden başka bir dine geçmedir. Bir kimsenin örneğin Hristiyanlıktan İslam’a geçişi bu kapsamdadır. Üçüncüsü “dıştan içe” şeklinde nitelenen inançsızlıktan dine geçmedir ki örneğin ateistken İslam dinini seçme bu çerçeveye dâhildir. Son olarak “içten dışa” olarak isimlendirilen “dinden tamamen ayrılma” kişinin örneğin Müslüman iken ateist olmasını ifade etmektedir.

Dinî terminolojide unutulmaması gereken bir kavram da tövbedir.

Yukarıdaki tasnifte içten içe değişme dahil edilmesi gereken tövbe, kişinin dinen uygun bulunmayan davranışları terk edip Allah’a yönelmesini ifade etmektedir (Topaloğlu, 2012: 279; Yavuz, 2013: 286).

Batı literatürüne göz atılacak olursa, yukarıda ifade edildiği gibi öncelikle “*conversion*” kelimesi ile karşılaşmaktadır. Sözlükte çevirme, değiştirme, dönüştürme ve bir şeyin bir biçimden başka bir biçime veya bir sistemden başka bir sisteme geçerek değişmesi manalarına gelen *conversion* kelimesi (Redhouse, 2009: 415), semantik açıdan kişinin dinini veya inanç sistemini değiştirmesini ifade etmektedir. Bu deneyimi yaşayan kişiye ise “*convert*” denilmektedir (Mayor, 2009: 371). Bununla birlikte din değiştirme üzerine yapılan araştırmalarda sonradan Müslüman olan kimselere bunun yerine daha pozitif bir yaklaşım olarak, her insanın İslam fitratı üzerine yaratılmış olmasına atıfla, yeniden doğuşu ifade eden “*revent*” kelimesi tercih edilmektedir (Boz, 2012: 50-51; Bourque, 1998: 98).

Gerek *conversion* kelimesi gerekse ihtida ve hidayet kelimelerinin geniş kapsamı çerçevesinde aynı din içerisinde mezhep değiştirme de farklı tasniflere konulabilecek tür de zikredilmelidir. Örneğin Sünnilik ile Şiilik arasındaki karşılıklı geçişleri yahut Sufi meşreplik ile Selefilik arasındaki geçişliliği tam bir dinî değişim ve dönüşüm olarak görmek gerekir. Hristiyan dünyasındaki mezhepsel değişimler de bu bağlamda ele alınmaktadır. Bu farklılıkları açıklamak adına aynı din içerisinde mezhepsel değişimler için “*intra-faith*” kavramı kullanılırken bir dinden farklı bir dine geçiş için “*inter-faith*” kavramı kullanılmıştır (Singer, 1980: 171).

b. Yöntem

Kadınlarda dine yönelik tecrübesini din psikolojisi perspektifinden ele aldığımız bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği kullanılmıştır. Dine yönelik gibi günlük yaşamada farkında olduğumuz fakat hakkında detaylı bilgiye sahip olmadığımız deneyimleri anlamak, anlamlandırmak ve açıklamak üzere bu amaca uygun bir nitel araştırma deseni olan, “fenomenoloji” diye de bilinen “olgubilim” (Yıldırım & Şimşek, 2011: 72; Creswell, 2015: 193-194) tercih edilmiştir.

b.a. Çalışma Grubu ve Özellikleri

Araştırmanın katılımcılarını hayatlarında bir dönem dinden uzak bir yaşam sürdürdükten sonra bir sebeple dine yönelerek dindar bir yaşam tarzı benimseyen kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Bu doğrultuda biyolojik cinsiyet bakımından kadın olmak, 18

yaşından büyük olmak ve başörtülü değilken başörtüsü takmak ve yönelişin üzerinden en az bir yıl geçmiş olması şeklinde 4 ölçüt benimsenmiştir. Başörtüsü takmak her ne kadar dindarlığın biricik göstergesi olmasa da İslam dininin kadınlara yönelik uygulamaları içerisinde en somut yahut dışarıdan görülebilir olması nedeniyle ölçütler arasında yer almıştır. Dönüşümün üzerinden bir yıl geçmiş olması ise bunun bir duygudurum dalgalanması olmadığından emin olunmak amacıyla belirlenmiştir. Nitekim bunu pekiştirmek amacıyla hâlihazırdaki dinî durumunu kalıcı olarak değerlendirip değerlendirmedeği katılımcılara sorulmuştur.

Ülkemizin farklı bölgelerinden, çoğunluğu lisans eğitim düzeyine sahip katılımcıların yaşça en küçüğü 20 en büyüğü 66 olmuştur. 33 katılımcıdan 14'ü evli, 12'si bekâr iken, 5 katılımcımız eşini kaybetmiş, 2 katılımcımız ise boşanmıştır.

Bu makalede katılımcıların isimleri kodlanarak gizlenmiştir. Bu doğrultuda söz gelimi ikinci sıradaki 28 yaşındaki katılımcımız K2-28 şeklinde kodlanmıştır. Mülakatlarda katılımcılarımız kimliklerini deşifre edecek sözler kullandığı yerlerde “(...isim zikrediyor)” ve benzeri sansürler uygulanmıştır.

b.b. Veri Toplama Aracı

Taslak mülakat formu, araştırmacı tarafından literatür taramasının sonrasında oluşturulmuştur. Ardından din psikolojisinde saha çalışmaları konusunda 3 uzman araştırmacının görüşleri alındıktan sonra oluşturulan form, 2 pilot görüşme ile sınanmıştır. Bu ön çalışmanın ışığında yarı yapılandırılmış *mülakat formu* niteliği taşıyan veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Mülakatlara geçmeden önce son olarak araştırmacının bağlı bulunduğu yükseköğretim kurumunun etik kuruluna başvurularak çalışmanın etik uygunluğu belgelendirilmiştir. Mülakat formu kişisel bilgi sorularının dışında dine yönelişe dair toplam 18 soruyu ihtiva etmektedir.

b.c. Verilerin Toplanması

Tüm katılımcılara etik kurulun onayladığı gönüllü onam formu verilerek çalışmanın içeriği hakkında bilgi verilmiş ayrıca ses veya görüntü kaydı alınması konusunda izinleri alınmıştır. Katılımcılarla (n=33) yapılan mülakatlar yaklaşık 6 aylık bir süreçte gerçekleştirilebilmiştir. Görüşmelerin en kısıası 30 dakika en uzununu 1 saat 15 dakika sürmüştür. Görüşmelerin bir bölümü katılımcıların belirlediği mekânlarda yüz yüze gerçekleştirilirken bir bölümü yaşadıkları şehirlerin farklı ve uzak olması nedeniyle Zoom ve Meet gibi görüntülü görüşme platformları aracılığıyla yapılmıştır.

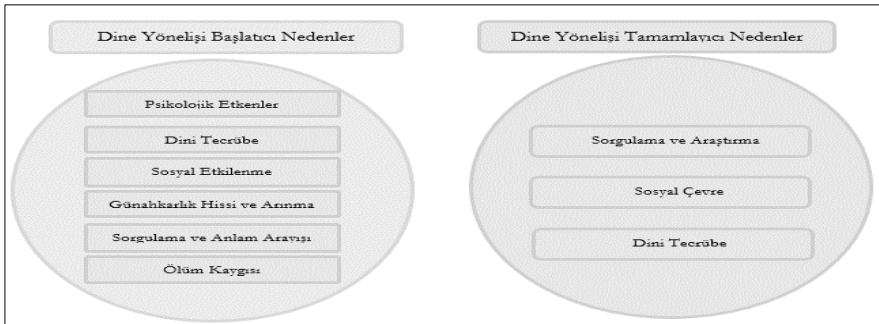
b.d. Verilerin Analizi

Mülakatların tamamlanmasından sonra kayıtların deşifresi yapılmıştır. Deşifrelerin incelenmesinde nitel araştırmanın iki analiz yöntemi olan betimsel analiz ve içerik analizinden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin olabildiğince ayrıntılı bir şekilde tanımlanması ve açıklanması yöntemidir. Bu analiz türü, katılımcıların söylediklerinin anlamını yansıtmaya yöneliktir. Veriler, olduğu gibi, değiştirilmeden veya manipüle edilmeden açıklanır (Yıldırım & Şimşek, 2011: 224). İçerik analizi ise mülakat metnini belirli temalar, kategoriler veya kavramlar etrafında çözümlemeyi amaçlayan bir tekniktir. Bu analiz türü, verilerin sistematik ve objektif bir şekilde incelenmesi için kullanılır. İçerik analiziyle, metnin altında yatan anlamları, sembolleri ve temaları ortaya çıkarmak hedeflenir. İçerik analizi, özellikle tekrarlayan temaların veya anahtar kelimelerin tespiti için kullanışlıdır (Krippendorff, 2013: 83-85).

c. Bulgular

Mülakatlar sonucunda ortaya çıkan nitel veriler üzerinde yapılan incelemenin ardından, “Dine Yöneliş Öncesi Dönem”, “Dine Yöneliş Süreci” ve “Dine Yöneliş Sonrası Dönem” olmak üzere süreç üzerinden yapılan üçlü bir tasnifin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu üç ana başlığın altında ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Dine yöneliş sürecinin ele alındığı kısımda yönelişin nedenlerine ilişkin toplanan verilerin analizi sonucunda dine yönelişi başlatıcı ve tamamlayıcı nedenlerden oluşan bir süreç modeli oluşturulmuştur. Bu süreç modeli Şekil-1’de gösterildiği şekilde özetlenmiştir.

Şekil-1:
Süreç modeli

c.a. Dine Yöneliş Öncesi

Dine yöneliş olgusunu tüm yönleriyle anlayabilmek adına katılımcıların dine yöneliş öncesindeki yaşam tarzları incelenmiştir. Nitekim araş-

tırmalarda bireylerin çocukluk dönemine dair aile yaşantısı ve ilişkilerinin onları dine hazırladığı görülmüştür (Clark, 1958: 180; Yavuz, 1998: 46). Öyle ki sosyal öğrenme yaklaşımının da önerdiği üzere kişi yetiştirme ve gelişme sürecinde ailesini ve sosyal çevresini gözleyerek öğrenmekte ve hangi davranışı ve tutumu benimseyeceğine izlenimlerine göre karar vermektedir (Burger, 2016: 533-537). Bu doğrultuda katılımcılara çocukluk döneminde ailesinin dindarlık durumları hakkında soru sorulmuştur.

Tahmin edileceği üzere katılımcıların yaklaşık üçte biri ailesinin din-den uzak olduğunu ifade ederken önemli bir çoğunluğu (20 kişi) ebeveynini “az dindar” yahut bilinçli olmamayı ifade etmek üzere “geleneksel dindar” olarak nitelendirmiştir. Bu tabloda ebeveynini dindar olarak nitelleyen katılımcı sadece dört kişidir.

Literatüre göz atıldığında dine yönelme ve ihtida vakalarında din eğitiminin etkisinin araştırıldığı bir çalışmada sonradan dine yönelenlerin çoğunun aile içerisinde din eğitimi almadığı ve bunun kişilerin dinden uzak yaşamasına neden olduğu ortaya koyulmuştur (Çakır, 2019: 108; Macit, 2014: 1531). Katılımcıların önemli bir kısmı da buna paralel bir şekilde ailenin dindar olmamasının kişinin dindarlığı için dezavantaj olduğunu bildirmektedir. Söz gelimi K5, “Hiç dindar değillerdi. Namaz kılmıyorlardı ve dini yaşamıyorlardı. Gençken biz de yapıyorduk diyorlardı ama ben annemi ve babamı hiç namaz kılarken görmedim... Ailem dini yaşamadığı gibi çevremizde de dinî yaşayış pek yoktu. Çevremde bana dini anlatacak, bu konuda örnek alabileceğim kimse yoktu. Din hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Ama dine dönmeyi çok istiyordum, çok uğraşıyordum ama bir türlü dönemişiyordum... Namaz kılmak istiyordum ama kılmayı bilmediğim için kılamıyordum. Ailemde ve evlendiğim yerde de bunları hiç görmediğim ve bilmediğim için hayatıma geçiremiyordum.” sözleriyle aileden dinî yaşantının örnek alınamamasının yanı sıra dinî bilgi eksikliğinin neden olduğu sıkıntıyı aktarmaktadır.

Yapılan araştırmalar, özellikle geleneksel dindarlık ve düşük düzeydeki dindarlığın, bireylerin ilerleyen yaşlarda dinî inanç ve pratiğe olan yaklaşımlarını olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir (Ayten vd., 2019: 150; Köse, 2012: 70). Araştırmamız da benzer şekilde, bu tür dindarlık biçimlerinin çocukların gelecekteki dinî bağlılıkları üzerinde genellikle olumsuz bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu araştırmanın en önemli bulgularından biri de bireyin ailesinde az da olsa var olan bir dindarlığın ileride meydana gelebilecek bir dine yöneliş için kişiyi hazırlamasıdır. K12-26’nın sözleri bu durumu doğrulamaktadır:

“Ben 5 yaşlarımdayken Ramazan’da namaz kılıyorlardı, 5 vakit mi hatırlamıyorum, onlar biraz daha gençken daha çok dindardı sonradan başlayıp bırakıyorlar hâlâ. Ha bir de babam Kur’an dinliyordu, galiba dinleyerek hatim yapıyordu öyle bir şey, çok dindar olmasalar da yine de Elhamdülillah, sonuçta bugün Allah’tan korkuyorsam yine de biraz onların vesilesiyledir diye düşünüyorum yani çocukluk bir eğitim sonuça.” (K12-26).

Bir diğer önemli bulgumuz, çocukluk döneminde aile dışında din eğitimi alıp almamanın, bireylerin sonraki süreçte dine yönelişi üzerindeki etkisidir. Katılımcıların yedisi, hiçbir dinî eğitim almadıklarını belirtirken, geri kalanlar özellikle ülkemizde yaygın olarak uygulanan yaz Kur’an kurslarına katıldıklarını ifade etmiştir. Bu kurslar, tek başına bireyin dindar bir yaşam sürdürmesini sağlamasa da, ilerleyen dönemdeki dinî dönüşüm için bir temel oluşturabilir. Örneğin, K8, ailesinden din eğitimi almadığını, sadece yaz tatilinde camiye giderek, dinî bilgiden çok, alfabe ve cüz okuma gibi bilgiler edindiğini belirtmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı bu tür bir eğitimin yeterli olmadığını düşünse de, bunun ileride gelişebilecek bir dindarlığın temellerini atabileceği sonucuna varılmaktadır.

c.b. Dine Yöneliş Süreci

Bu araştırmada, katılımcıların dine yönelme süreçlerine etki eden faktörleri daha iyi anlayabilmek amacıyla sorular sorulmuştur. Elde edilen verilerden, sosyal bilimlerin temel ilkelerine uygun olarak iki genel sonuç çıkartılmıştır. Birincisi, dinî, psikolojik ve sosyal yönleri bir arada barındıran bu tür olguların tek bir nedene indirgenemeyeceğidir. Diğer bir deyişle, her bireyin durumu özeldir ve dine yönelme sürecinin hangi faktörlere dayandığı, vaka bazında detaylı bir şekilde incelenmelidir. Bu nedenle, aşağıda belirtilen nedenler tüm katılımcılarda aynı şekilde gözlemlenmemiştir; bir etken bazı vakalarda bulunurken, başka vakalarda farklı etkenler ön plana çıkmıştır. İkinci sonuç ise, vakaların daha derinlemesine incelenmesiyle başlatıcı ve tamamlayıcı etkenlerin birbirine yakın bir şekilde ilişkilendirildiği ve bu etkenlerin birbirini tamamlayıcı bir işlev gördüğüdür.

c.b.a. Dine Yönelişi Başlatıcı Etkenler

Yukarıda da belirtildiği gibi, her vaka farklılık gösterse de, dine yönelme sürecini tetikleyen 6 ana etken tespit edilmiştir. Bu etkenler; “Psikolojik Etkenler”, “Dinî Tecrübe”, “Sosyal Etkilenme”, “Günahkârlık Hissi ve Arınma İsteği”, “Sorgulama ve Anlam Arayışı” ve “Ölüm Kaygısı” başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

c.b.a.a. Psikolojik Etkenler

Dinî değişim literatürü incelendiğinde kimi araştırmacıların duygusal problem ve sıkıntıların böylesi bir deneyim için adeta şart olduğunu ileri sürdüğü görülmektedir (Lofland & Stark, 1965: 864). Kimileri dönüşümün başlaması için tek bir duygusal sürecin bile yeterli olacağını savunmaktadır (Clark, 1958: 215). Araştırmamızda da dine yönelişi başlatan faktörler arasında en sık tekrar edeni (15 katılımcı) psikolojik etkenler olmuştur. Yaşanan travmatik ve sarsıcı bir deneyim insanların hayatlarının normal akışını bozmakta, meydana gelen sarsıntı sonucunda bir arayış gelişmektedir. Bu arayış daha çok hayatın anlam ve amacını gözden geçirme şeklinde olmakta, anlam arayışı ise doğal olarak kişinin yolunu dine çıkarmaktadır. Boşanma süreci, ekonomik iflas, kendisinin veya yakınının sağlığında bozulma gibi sarsıcı deneyimler araştırmamızda karşılaştığımız travmalar arasında yer almaktadır. Ancak bunlardan çok daha fazla tekrar eden acı verici tecrübe, anladığımız kadarıyla dinî çağrışimleri en fazla artıranı faktör, sevilen bir yakının kaybıdır. Katılımcılarımız arasında dine yönelişi başlatan etken olarak eş, çocuk, ebeveyn ve dede kaybı hikâyelerine rastlanmıştır. Bunlardan biri olan K8'in, eş kaybının travmatik etkisinin yanı sıra cevaplanması gereken soruları ve bir arayışı açığa çıkardığını ifade eden anlatısını örnek olarak paylaşabiliriz:

“Eşim intihar ile vefat ettiği için... çevremdekilerin; Allah'ın verdiği cana nasıl kıyılır? Büyük günahdır. Böyle yapan cennet yüzü görmeyecek, cehennemde azabı şiddetli olacak vs. çok etkilenmişim bu tarz konuşmalardan. Eşimin kayıp acısı bir yana insanların bu şekilde benim yanımda bu düşünceleri dile getirmeleri büyük bir travma sebebi olmuştur hayatımda. Bu da dine yönelmem için bir vesile oldu diyebiliriz... Eşimin vefatından sonra dünyanın boş olduğunu, ölümün hak bir gerçek olduğuna inanarak bu yola girdim... Eşimin ölümünden sonra gerçek ölümün ve gerçek hayatın nasıl olduğunu anladım diyebiliriz.”

c.b.a.b. Sosyal Etkilenme

Dine yönelmeyi başlatan faktörler arasında yine sık tekrar edenlerden biri sosyal etkilenmedir. İnsanın sosyal kodlarla yaratılmış bir canlı olmasının doğal bir sonucu olarak meydana gelen etkileşimler dinî alanda da sıkça karşımıza çıkmaktadır. İyi karakterli ve hoş davranışlı dindar kimselerle karşılaşma ve bilhassa uzun süren sosyal temaslarda bulunma, onlara dindarlıkta da eşlik etme eğilimi meydana getirebilmektedir. Bizim araştırmamızda 9 kişinin başlatıcı faktörü sosyal etkilenme olmuş-

tur. Bunlardan 3'ü dindar insanlarla evlenme, 6'sı ise onlarla aynı ortamları belirli süreler paylaşması sonucunda dine yönelmiştir. Şayet iyi karakterli ve güzel davranışlı dindar kimselerden etkilenme ve evlilik yoluyla gerçekleşen bu faktörde belirgin unsurunun dini tutarlı ve düzgün temsil eden kişilerle kurulan olumlu ilişkiyle beraber onlar tarafından hoşgörü ile muamele görme olduğu tespit edilmiştir. Kısaca sosyal etkilanmeyle başlayan dindarlaştırmanın bireysel araştırmalar ve sosyal destek olarak dini öğrenme süreciyle tamamlandığı saptanmıştır.

c.b.a.c. Dini Tecrübe

William James tarafından din psikolojisinin merkezine yerleştirilen, esasen transpersonel psikoloji geleneğinin dinlerin kurumsal kısmından ziyade özü olarak kabul ettiği dinî tecrübe insanlar için hayli dramatik dönüşümlere neden olabilmektedir. Sonradan dindarlaştırma gibi radikal dönüşüm hikâyelerinde de dinî tecrübe faktörünün yer alması din psikolojisi araştırmacıları tarafından beklenen bir durumdur. Sadece dine yönelme değil aynı zamanda din değiştirme araştırmalarında da “mistik motif” başlığı altında dinî tecrübe olgusu ele anılagelmıştır (Lofland & Skonovd, 1981: 377). Bizim araştırmamızda da dinî tecrübe faktörünün dine yönelişte başlatıcı faktör olarak yer aldığı 7 vaka tespit ettik. Bunlardan 4'ü ilahi bir müdahale olarak gördükleri rüyadan, 3'ü ise Kâbe ile karşılaşmadan söz etmiştir.

Annesinin vefatından hayli etkilenen ve gördüğü rüyaların başlıca neden olduğunu açıklayan K1, annesinin her gün rüyasına girerek ona “Yavrum ben inanmadım şimdi cezamı çekiyorum sen yapma!” demesi sonrası dine yöneldiğini anlatmıştır. Araştırmamızda birçok çarpıcı deneyim içerisinde en dikkat çekicilerinden biri, dinî tecrübe olarak tasnif ettiğimiz K19'un vakasıdır. Öncesinde uluslararası bir şirkette üst düzey yönetici olarak çalışan, dinden uzak olduğu gibi dine ve dindarlara karşı da bir hayli ön yargılı yaklaşan katılımcımız istemeyerek gittiği Hicaz'da Kâbe'den etkilenerek radikal bir dönüşüm yaşamıştır. O ön yargılı şekilde gittiği hacda yaşadığı dinî tecrübe sonrası derin bir dönüşüm yaşamış, kariyerini riske atmak pahasına örtünmüş ve dinî bir hayata başlamıştır. Onun biraz uzunca alıntısını paylaşmak istiyoruz.

“Evlendiğimizde her sene bir yere gitme kararı almıştık... Neredeyse her ülkeyi gezdik bu şekilde. Bir sene de eşim umreye gitmek istedi, bu sefer de oraları görelim dedi. Ben de turistik olması koşuluyla kabul ettim. Bana bir dayatman olmayacaksa sonrasında gelirim dedim. Eşim hazırlıklar için gittiğinde müftülüğe hac kayıtlarının da başladığını görmüş. Hacca da kaydolalım mı

diye beni aradı. Ben de aman çıkarsa ne yaparsınız diye endişelendim. Eşim çıkmaz yedi senedir yazılanlara çıkmıyor ne olacak dedi. Çıkarsa seninle gelmem ben filan diye şakalaştık o şekilde kaydolduk. Ve üç gün sonra bize hac çıktı ve ben karalar bağladım fenalık geçirdim şu an nasıl böyle davrandım bilmiyorum. Eşime onunla gelemeyeceğimi söyledim. Eşim sen bir düşün dedi. Gidene kadar da hiçbir şey değiştirmedim hayatımda. Eşime de giderim ama döndüğümde asla kapanmam böyle devam ederim hayatıma dedim. Tamam dedi o da... Sonra üstümde askılı bir tişört üzerinde bir hırka ve altımda streç kotla hacca gittim ben. Hoca Kâbe'ye giderken hiç görmeyenler olarak bizi ayrı bir yere aldı ve ben diyene kadar sakın kafanızı kaldırmayın dedi. Bana o kadar saçma geldi ki alt tarafı bir taş neden böyle ritüeller var filan diyorum içimden. Zaten yorgunum bir an önce bitse de otele geri dönsék diyorum. Neyse gittik ve hoca şimdi kaldırın başınızı dedi. İlk Kâbe'yi görüş çok acayip bir şeydi benim için ve anlatamam size (ağlıyor) orada bitti her şey benim için. Bütün olumsuzluklarım bütün ihtiyaçlarım her şeyim bitti. O taş beni nasıl bu kadar etkiledi inanmadım. Acaba dedim sürü psikolojisinden mi herkes ilk gün ağlıyor filan diye düşündüm. Ama sonra ben kapıdan her girişte aynı şeyi yaşadım. Kafamı kaldırıp Kâbe'ye her baktığımda aynı şeyi yaşadım. Rabbim benim tüm günahkârlığıma rağmen beni oraya getirdi ve hayatın bambaşka bir kapısından geçirdi. Çok inanılmazdı... 16 günlük muhteşem bir hac yaşadık.”

c.b.a.d. Günahkârlık Duygusu ve Arınma İsteği

Alkol, kumar vb. kötü alışkanlıklardan ve düzensiz yaşam tarzlarından dolayı hissedilen rahatsızlık duygusunun suçluluk ve günahkârlık duygusuna evrildiği görülmektedir. Suçluluk ve günahkârlık duyguları insanlarda arınma arzusuyla birlikte dine ve tövbeye götürebilmektedir (Özdemir, 2019: 87). Bizim çalışmamızda 4 katılımcı bu faktörün etkiyle dine yönelik eğilimi geliştirmiştir.

c.b.a.e. Sorgulama ve Anlam Arayışı

Psikolog V. Frankl, hayatın anlamının insanların en temel ihtiyaçlarından biri olduğunu ısrarla savunmaktadır. Kişi kendisinin kim olduğuna, bu hayatta neden var olduğuna, hayatın kendisine, ölüme, ölümden sonrasına dair soruları doğal bir şekilde sorar ve bunların cevabını bulmak için daima bir arayış içerisinde (Frankl, 2018: 122-125). Frankl ve birçok diğer psikoloğun ifade ettiği gibi dinin ve bir yaratıcının

var olduğu fikrinin insandaki bu varoluşsal sorulara yanıt verme işlevine sahip olduğunu bildirmektedir (Şentürk & Yakut, 2014: 52). Araştırmamıza dahil olan iki katılımcı dine yönelik sebebinin bizatihi bu tarz bir sorgulama süreci olduğunu bildirmiştir. Bunlardan birini örnek olarak paylaşmak istiyoruz. K21 yaşadığı psikolojik ihtiyacı ve bunun neden olduğu sorgulama sürecini şöyle anlatıyor:

“İnsanın doğasında olan inanma güdüsünden olsa gerek kötü ve yalnız hissettiğim zamanlarda birine bir şeye ihtiyacım olduğunu biliyordum ama bu bir şeyin ne olduğu hakkında en ufak bir fikrim yoktu. Dindar arkadaşlarım Allah’a sığınmanın onlara güç verdiğini söyledi. Ben de buradan yola çıkarak tekrar sorgulamaya ve artık o yalnızlık anındaki hissi alt edebilmek için ihtiyacım olan şeye ulaşmak için çabaladım... Dine neden ihtiyaç duyuyorum neden inanmak zorundayım gibi soruları kendime sorarken cevap bulmak için edindiğim birkaç hadis, tefsir ve siyer kitabını almıştım... O akşamdan sonra kafamdaki soru işaretleri bir bir silinmeye başladı ve Allah’a, dine olan inancım günden güne güçlendi.”

c.b.a.f. Ölüm Kaygısı

Yaşam-ölüm içgüdüğü psikologların sıkça üzerinde durdukları bir insan özelliğidir. İnsan ölümden kaçmak, yaşama tutunmak güdülerini kuvvetli şekilde taşıdığı gibi, ölüm ve sonrasının merakını da hissetmekte ve bir önceki madde ile bağlantılı bir şekilde sorgulamaktadır. Din şüphesiz ki ölüm üzerine düşüncenin olmazsa olmaz uğraklarından biri durumundandır. Nitekim 2 katılımcımız dine yönelik motifi olarak bu faktörden söz etmiştir. Bunlardan K24, kafasındaki soruların cevaplarını dinde bulduğunu, “Sürekli bu yaşayış nereye gidiyor, ben de öleceğim ölünce ne olacak soruları kafamı kurcalıyordu. Ben açıkçası ölümden de çok korkuyordum. Düşünüyordum ölüm acaba nasıl, bir derin uyku gibi mi yoksa bir dirilme olacak mı şeklinde sorular soruyordum kendime. Bunun üzerine birçok araştırma ve okumalar yaptım... Kur’an mealini okudum bitirdim” sözleriyle aktarıyor.

c.b.b. Dine Yönelişi Tamamlayıcı Etkenler

Yukarıda ifade edildiği gibi dine yönelik süreçleri karmaşık bir yapı arz etmekte, bireysel farklılıkların yanı sıra süreci başlatan etkenler ile tamamlayan etkenler birbirinden farklı olabilmektedir. Araştırmamızda herhangi bir faktörün tetiklediği yönelme hareketi, “Sorgulama ve araştırma”, “Sosyal Çevre” ve “Dini Tecrübe” etkenleriyle tamamlanmakta, kişi dindar bir yaşantı istikrarına kavuşmaktadır.

c.b.b.a. Sorgulama-Araştırma

Dine yönelişi başlatıcı nedenlerin ardından yaşanan yoğun ve mistik tecrübelerin ardından bile katılımcıların dini benimsemekte tereddüt ettikleri görülmüştür. Bu noktada katılımcıların bireysel araştırmalarla veya dinî dersler alarak zihinsel tatmine ulaştıktan sonra büyük ölçüde din-darlaştıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda dinî tecrübenin duygusal yoğunluğunun zihinsel dönüşüm için gerekli motivasyonu sağladığı anlaşılmaktadır. Entelektüel arayış olarak da ifade ettiğimiz bu durumun dine yöneliş tecrübesinin oldukça önemli bir parçası olduğu saptanmıştır.

Katılımcılarımızın çoğu (19 kişi) din ile bir şekilde temas kurduktan sonra, aslında dinlerini yeterince bilmediklerini derhal fark etmekte ve gayretli bir araştırma-öğrenme sürecine girmektedir. Bazıları ise daha önceki dinden uzak yaşantıları ve dine karşı sahip oldukları ön yargılar nedeniyle zorlu sorgulama süreçlerine girmektedir. Tam da bu noktada kimi katılımcılarımız birilerine yahut kurumlara müracaat ederken kimi kişisel bir araştırma faaliyeti yürütmektedir.

Dine oldukça yabancı olan katılımcılarımızdan birçoğu Allah ile bir yeniden tanışmayı da ihtiva eden araştırma ameliyesini Kur'an meali okumak suretiyle yapmaktadır. Örneğin K3, bunu "İlk aslında meal okumaya karar verdim. Allah'ın sözünü merak ettim. Allah'ın sözleri cümleleri olacak ve ben merak etmeyeceğim buna şaşırdığım için ilk meal okumaya karar verdim." şeklinde;bir rüya sonrası dinî uyanış yaşayan K12 ise "Tesettürün farz olduğunu bilmiyordum desem inanır mısınız, ben meal okumaya başladıktan sonra anladım bunun farz olduğunu" şeklinde ifade etmektedir.

c.b.b.b. Sosyal Çevre

Dine yönelişi hazırlayan etkenleri ele alırken açıkça vurgulandığı üzere, sosyal yapıdaki insan, psikolojik ve manevi açıdan çarpıcı bir etkiye maruz kaldığında içine girdiği krizden çıkmak adına sosyal ortamlara yönelmektedir. Özellikle din konusunda bilgi ve görgüsü az olanlar, dinî topluluklara, hatta o dinin yoğun şekilde yaşadığı ülkelere gitmekte, bir taraftan sorularına cevap bulurken bir taraftan da sosyal destek ihtiyacını gidermektedir (Çakır, 2019: 98; Baynal & Yaman, 2015: 155-158). Nitekim ihtida literatüründeki araştırmalarda bu yargıyı doğrulayan çok sayıda veriye rastlanmaktadır (Karalı, 2024: 80-94).

Araştırmamız kişinin dine yönelişini tamamlama noktasında dinî gruplara ve dindar tanıdıklara yöneldiğini ve buralarda sosyal destek bulunduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda 6 katılımcı dindar eş-dost ve akrabaya başvurduğunu belirtmiştir. Örneğin K23 bu durumu "Amcamın

oğlu Almanya’da din kültürü öğretmeni onun bir konuşmasıyla oldu. O zaman nişanlıyım, nişanım kapanmamı istiyordu, ben direniyordum. Amcamın oğlu da biraz sohbet edince o benim dönüş noktam oldu diyebilirim...” şeklinde dile getirmektedir. Öte taraftan aynı maksatla dindarların teşkil ettiği sosyal ortamlara girdiğini K9 bu tutumunu “İki ay gibi bir sürede örtünmüştüm. Dinî kanalları keşfetme, kendime uygun ve doğru bir hoca bulma ve dinleme, hanım kardeşlerimizin dinî gruplarına katılma ve doğru arkadaşlar bulmak...” sözleriyle anlatırken, eşinin isteğiyle tam şuurlunda olmaksızın başörtüsü giren K26, dinî grup ve sohbet ortamının dindarlığını pekiştirdiğini anlatıyor:

“Evlenmem bu sürece ilk adımımıydı. Zamanla çevreden gördüklerimle sohbet halkalarına katılmaya başladım. Onun sonrasında tam anlamıyla değişimler gözledim. Eşimin ailesi de muhafazakâr bir aile olduğu için ister istemez etkilendim. Başlarda nasıl olacak şimdi diye düşünüyordum. Çünkü o zamanlar hiçbir şey bilmiyordum. Ne kadar zaman sürdüğünü düşündüğümde çok yıllarımı aldığını söyleyebilirim. Etki olarak baktığımda yalan hususunda daha dikkat etmeye başladım. Ben başörtüsü takmaya başlayınca bir şeyler değişmedi. Daha çok dinî sohbetler başlayınca, bir şeyler öğrenmeye başlayınca değişen şeyler oldu. Kendimi frenleyebiliyordum. İlk başörtüsünü taktığımda bu eşimin isteği olduğu için tam bilmiyordum. Cahildim. Zamanla dinî sohbetlere giderek kalbim Allah’a ve Peygamberimize (s.a.v) ısındı. Mesela bir hocamın ‘Bir şey yaptığınızda Allah’ın sizi her an gördüğünü unutmayın.’ sözü hiç aklımdan çıkmaz...”

c.b.b.c. Dini Tecrübe

Karmaşık bir süreç olan dinî değişim ve dönüşümlerde aynı etken kiminde başlatıcı, kiminde ise tamamlayıcı rol oynayabilmektedir. Din psikologlarının hayli önemseydiği dinî tecrübe de bazı vakaların başlatıcısı iken bazı vakalarda daha önce oluşan bir közün adeta parlayarak aleve dönüşmesine neden olmaktadır. Bu noktada sorgulama ve araştırmanın neden olduğu krizi aşmak adına insanların bir işaret arayışı içerisinde oldukları ve karşılına çıkan dinî tecrübe kabilinden işaretlerin de onları krizden çıkardığı söylenebilir. Sadece dine yönelik deneyimlerinde değil ihtidanın söz konusu olduğu dinî dönüşüm vakalarında dinî ve mistik tecrübe motifine rastlamak mümkündür (Ayten vd., 2019: 162-163; Macit, 2014: 1541).

Araştırmamızda hatırlanacağı üzere 4’ü gördüğü rüya ve 2’si Kâbe ile karşılaşma deneyimleri sonrası dine yönelik sürecinin başladığını ifade

etmişti. 2 katılımcıda ise dini tecrübe yönelişi tamamlayıcı bir faktör olarak belirlenmiştir.

Aşağıdaki alıntıda görüleceği üzere rüyalar başta olmak üzere dinî tecrübe dışarıdan bakıldığında çok anlamlı, derin ve müessir olarak görülmeyebilir ise de din psikolojisi açısından önemli olan öznenin bundan ne tür anlamlar çıkardığıdır, çünkü din psikolojisi tecrübenin ilahi boyutuyla değil insan tarafıyla ilgilenmektedir (Horozcu, 2017: 49)

K21'in anlatısı sözünü ettiğimiz sorgulamaları, krizi, işaret arayışını ve ortaya çıkan dinî tecrübenin ise ilahi bir inayet olarak değerlendirişini çok açık bir şekilde ortaya koyuyor olması nedeniyle biraz uzunca paylaşmak istiyoruz.

“Dine neden ihtiyaç duyuyorum, neden inanmak zorundayım? gibi soruları kendime sorarken cevap bulmak için edindiğim birkaç hadis, tefsir ve siyer kitabını almıştım. Yine bir gün akşam saatlerinde odamda o kitapları alıp araştırırken her şeyi sorgulama ve artık Allah’ı tam reddetme seviyesine ulaşmış Allah’a; ‘Madem varsın o zaman bana bir işaret kanıt gönder ki ben inanabileyim. Çünkü ne söylenenler ne de başka bir şey beni ikna edemiyor.’ demiştim. Birkaç dakika sonra uyuya kalmışım ve gözümü açtığımda elektriklerin gittiğini fark ettim. Telefon ışığını açıp hadis, tefsir kitaplarını toplayıp kaldıracaktım ki bir kitap yere düştü ve kaldırmak için eğildiğim anda elektrikler geldi. Düştüğü için açılan sayfasında aynen şunlar yazıyordu: ‘Allah’ın, yeryüzünde olanları emrinize amade kıldığını görmedin mi? Ve gemiler denizde O’nun emri ile akıp gider. Yeryüzüne düşmesin diye göğü iradesiyle O tutuyor. Kuşkusuz Allah, insanlara çok şefkatlidir, rahmeti kesintisizdir.’ Hac suresi 65. ayet. Bu yazıyı görür görmez buz kestim. Uykuya dalışım, uyandığımda elektriğin olmayışı, kitapları toplarken birini düşürmem ve yerden tam aldığım sırada elektriğin gelişiyse bu ayeti görmem... Hepsi uyumadan önceki düşüncelerimle denk gelen bir tesadüf olamazdı. Uyumadan Allah’tan bir işaret istemişim dolayısıyla bu yaşadığımın bir işaret olduğu benim için artık apaçık ortadaydı. O akşamdan sonra kafamdaki soru işaretleri bir bir silinmeye başladı ve Allah’a, dine olan inancım günden güne güçlendi... Anlattığım kitap düşürme olayını yaşadıktan sonra yaklaşık 1 ay kadar bu durumu kimseye paylaşmadım. O süreç boyunca karşıma çıkan o ayetteki sözleri düşündüm ve günlük hayatta o sözlerin somut manasını aradım... Yaşantımda birçok şey değişti.”

c.c. Dine Yöneliş Sonrası

Din psikolojisi, bir davranışın dinî ve psikolojik nedenleri kadar sonuçlarını da önemsemektedir (Horozcu, 2017: 45). Hatta son yarım asırda yapılan din psikolojisi çalışmaları incelendiğinde din psikologlarının nedenlerden ziyade dinî davranışların ve dindarlığın psiko-sosyal sonuçlarıyla daha fazla ilgilendiği gözlenmektedir. Biz de bu çalışmada, önemli bir tecrübe olarak kabul ettiğimiz dine yönelişin nedenlerinin yanı sıra dinî ve psiko-sosyal sonuçlarını da araştırmak suretiyle olguya daha bütüncül bir bakış açısı kazandırmayı amaçladık. Bu doğrultuda katılımcılara dine yönelmenin onlarda neleri değiştirdiğini sorduk. Verilen cevaplardan “yaşam tarzı”, “sosyal ilişkiler” ve “psikolojik durum” olmak üzere üç alt tema tespit ettik.

c.c.a. Yaşam Tarzının Değişimi

Dine yönelişin ardından, yaşam tarzında önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Özellikle düzen ve disiplin gerektiren beş vakit namaz kılma pratiği katılımcılar tarafından zorlukla ifade edilmiştir. Bununla birlikte katılımcılarımızın kadın olduğu ve her birinin araştırmaya dahil edilmesinde ölçüt olan açıkken başörtüsü takmaya başlamış olması dikkate alındığında yaşam tarzında derin farklılıklar meydana gelmektedir. Başörtüsü kullanımı, araştırmalarda vurgulandığı üzere kadınlar için hem bireysel hem sosyal anlamda dönüşümsel bir adımdır (Horozcu, 2024: 166-167). Çalışmamızda, katılımcıların yaşam tarzlarındaki dinî dönüşümün en belirgin unsuru olarak başörtüsünün sıklıkla vurgulandığı görülmüştür. K24 alışkanlıkların neden olduğu ileri ket vurmaya “Alışmakta biraz zorlandım. Özellikle kafamı kapatmayı unuttuğum oluyordu. Evden çıkarken dalgın olup türban giymeyi unuttuğum zamanlar oldu” şeklinde işaret ederken, K24 başörtülü olmanın getirdiği külfeti “Yaşadığım süreç çok zor olmadı açıkçası hep zevk alıyordum. Fakat tesettür beni çok zorluyordu. Eve bir misafir geldiği zaman rahat edemiyorsun ne bileyim dışarı çıkarken namaz kılarken tesettür biraz zorluyor” şeklinde ifade ettikten sonra inançlı başörtülü kadınların birçoğundan duyulan ve neyin ne kadar külfet olduğuna aslında ona yönelik bakış açısının belirleyici olduğuna işaret eden, “Fakat Allah’ın rızası sonuç olarak. Bunlar için hep bir mükâfat olacak buna inanıyorum.” cümlelerini eklemektedir. K15 ise başörtülü imajına bizzat kendisinin alışmakta zorlandığını, “Tam 6 sene bocaladım. Aynanın önüne geçtiğimde başımı örtmeye çalışıyordum. Kendimi tuhaf hissedip beğenmeyince tekrar örtüyü çıkartıyordum başımdan. Böyle şeyler yaşadım tam 6 yıl sürdü karar vermem. Allah’ın izniyle de başımı örttüm 2009’da” şeklinde ifade etmektedir.

Katılımcıların başörtüsü konusunda yaşadıkları bir başka sıkıntı ise ayıplanma ve dışlanma kaygısı olmuştur. K29, “Çok aşırı tereddütler yaşadım. Özellikle komşularımda bana ‘Sen çok bakımlı bir kadındın, nasıl böyle kıyafetlere girdin, nasıl böyle oldun?’ diye sosyal baskı uyguladılar. Bu duruma alışmam bir sene kadar sürdü” sözleriyle konunun daha ziyade estetik boyutuna işaret etmektedir.

Yeni yaşam tarzına alışma süreci, katılımcıların bireysel özelliklerine ve önceki deneyimlerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bir kısım katılımcı, bu geçiş sürecinde belirli zorluklarla karşılaşırken, diğer katılımcılar ise herhangi bir güçlük yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Kâbe’den etkilendiğini belirten K3, dine yöneliş sürecine istekle başladığını, “Ya ben çok tereddüt falan yaşamadım tam tersine inanılmaz böyle ateşli bir şekilde dönüş yaşadım ki sokağa çıkıp herkese her şeyi anlatmam gerekiyordu, yani böyle ben yeni bir şey bulmuşum, yeni bir şey fark etmişim ve bunun heyecanını o kadar fazla yaşıyordum ki önüme gelen herkese İslamiyet’i anlatmak istiyordum. Hadi uyanın bu dünyaya geldik ama hiçbir şey bilmiyorsunuz gibi herkese bir şeyler anlatmaya çalışıyordum inanılmaz ateşliydim. Yani okulda derslere girmiyordum koridorlarda herkese bir şeyler anlatmaya çalışıyordum. O yüzden hiç öyle bir bocalama dönemi yaşamadım” sözleriyle aktarmaktadır.

c.c.b. Sosyal İlişkilerin Değişimi

Yeni yaşam tarzının zorluğu ve adaptasyon konusuyla bağlantılı olarak, katılımcılarımızın sosyal ilişkilerinde de önemli gelişmeler meydana geldiği anlaşılmaktadır. Aile başta olmak üzere sosyal çevrenin verdiği olumlu ve olumsuz tepkiler katılımcıları değişen süre ve miktarlarda etkilemiştir.

Ortaya çıkan rakamlara bakıldığında katılımcıların yaklaşık yarısı (17 kişi) ailesinden olumlu tepkiler aldığını söylerken diğerleri ailesinin dine yönelmeden ziyade başörtüsü takmasına belirli bir tepki koyduğunu bildirmiştir.

Dinden uzak veya geleneksel dindarlığa sahip ailesi ve çevresi tarafından ciddi olumsuz tepkilere maruz kalan katılımcılar için ise dindarlaşma süreci ve sonrası oldukça zorlu geçmiştir. Verilen olumsuz tepkilerin büyük ölçüde yine tesettür konusunda olduğu tespit edilmiştir. Toplumda yeni kimliği belli eden bir sembol olan tesettür, bazı katılımcıların ebeveyni ve eşi gibi yakın çevresinin yanı sıra arkadaşları tarafından olumsuz karşılanmış, kiminde siyasi damgalanma dahi söz konusu olmuştur. Örneğin seküler bir ailenin kızı olan K25, anne babasının şiddetli muhalefeti nedeniyle evden ayrılmak zorunda kaldığı hatırasında,

“Ailem beni bir terör örgütüne mensup olduğumu düşünüyordu böyle bir İslamcı bir terör örgütüne mensup olduğumu veya öyle birisi ile bir erkek arkadaş olduğumu düşünüyordu... Bu süreçlerde çok çok daha serttim, tam uyguluyordum bir süre sonra ailemle çatışmalarım çok fazla oluyordu. Sonra ayrılma sürecim oldu daha fazla dayanamadım. Hatta bir gün babam eşarbımı kafamdan atıp yırttı, kitaplarımı alıp fırlattı. Böyle sinir krizi geçirdiğim bir süreç oldu. O gün ben böyle bir baygınlık geçirdim, bir krizle evden ayrılma kararı aldım... Kendi kendime yapabildiğimi gördüm ve aslında çok şeyi Allah’ın ipine tutulduktan sonra çok şeyi başarabileceğini gördüm...” paylaşmaktadır. Yine Kâbe’den etkilendikten soran dine yöneldiğini aktardığımız K19, çalıştığı uluslararası ve her kimlikten insanın çalıştığı şirket ortamında yönetimi bir şekilde ikna etmeyi başarsa da Müslüman kimliği taşıyan Türklerin uyguladığı mobbinge daha fazla tahammül edemeyerek, kariyerini bir kenara bırakmak zorunda kalışını, “O şirkette iki yıl örtülü çalıştım bu sefer yine içerdeki Müslüman Türklerin mobbingine maruz kaldım. 40 yaşından sonra da yeter bu dünya için çalıştığım biraz Rabbim için çalışayım dedim ve işi bırakım.” şeklinde anlatmaktadır. Bu olumsuz durum her ne kadar dine yönelik sürecini sıkıntıya soksa da katılımcıların sabır ve sebatı, çevrenin zamanla alışmasına, hatta dönüşmesine vesile olmuştur. Aynı katılımcımız ona başta karşı çıkan annesinin de benzer dönüşümü yaşayışını “Eşim anneler gününde bir organizasyon yaptı. Annelerimiz hala o yaşta denize mayoyla girer, dar pantolonla gezerdi. Onları da beni etkilediği gibi etkiler mi diye umreye göndermek istedik. Onlarda başta bizimle baya anlaşma yaptılar, gideriz ama asla dönünce değişmeyiz örtünmeyiz diye. Sonra hüngür hüngür ağlayarak ve örtünmüş bir şekilde geldiler elhamdülillah. Bu arada babamı kaybetmiştik, annem de başta kabul etmemişti benim örtünmemi ama sonra kendisi de örtündü. Rabbim her şeyi adım adım ayarlayarak koyuyor önümüze...” şeklinde paylaşmaktadır.

Katılımcıların anlatılarından olumsuz tepkiler karşısından onları psikolojik açıdan ayakta tutan güçlü motivasyonlarının olduğu anlaşılmaktadır. Etrafindan çokça tepkiler alan K7’nin “Bir de benim yakın akrabalarımın birisi olumsuz bir eleştiride bulundu ‘Bu halinle gidip devletten bir de maaş mı alacaksın?’ şeklinde dedi. ‘Niye ki ben terörist müyüm? Kötü bir şey mi yapıyorum?’ şeklinde cevap verdim. Ama dediğim gibi çok kafaya takmadım çünkü ben tesettüre girdikten sonra gerçekten çok mutluydum, içim çok rahattı o yüzden olumsuz eleştiriler beni yıpratmadı, yormadı. Hatta keşke daha önce kapansaydım dedim...” cümleleri, söz konusu motivasyonun inanma ve arınmanın neden olduğu huzurdan sağlandığı anlaşılmaktadır.

Dini dönüşüm gibi radikal değişimlerin doğasında, sosyal çatışmaların ve psikolojik krizlerin bulunduğunu daha önce ifade etmiştik. Ancak bu durumun yalnızca ihtida (dine geçiş) ve dine yönelme ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, başörtüsünü çıkarma ve dinden uzaklaşma gibi dönüşüm süreçlerini ele alan bir araştırmada, başörtülerini çıkararak dini inançlarından sapma yaşayan bazı kadınların, çevreleriyle çatışmaya girdikleri ve baskıya karşı koyamadıkları tespit edilmiştir. Bu kadınlar, karşılaştıkları sosyal baskılardan dolayı çevrelerini değiştirerek yeni bir sosyal ağ oluşturmuşlardır. (Horozcu, 2024: 247-249). Bu bulgu araştırmamızın da önemli vurgularından biri durumundadır. 33 katılımcıdan 27'si sosyal çevresinde değişime gittiğini bildirmiştir. Bu değişim K2'nin "Bana karşı çıkıp benle uzaklaşan olmadı yani. Bilakis benim çevrem daha da çok genişledi tesettüre girdikten sonra manevi anlamda... İstanbul'da kalıyordum. Orada tanıdık da vardı bir iki arkadaşım. Mesela camiye gidiyordum, orada camiler çok var ya veya işte manevi bir gece oluyordu. Mesela çok tanıştığım arkadaşlar oldu hiç tanımadığım arkadaşımın arkadaşından. Hep böyle manevi ortamlarda manevi arkadaşlarım, kardeşlerim çoğaldı benim telefon rehberime..." sözlerinden anlaşılacağı üzere terk edikten ziyade genişleyen bir çevre olabildiği gibi K13'te olduğu gibi bir uzaklaşma da olabilir: "İçki içen arkadaşlarımla yanına uğramaz oldum mesela. Çünkü bana laf atıyorlar. Başımıza hoca mı kesildin diyorlar. Yani arkadaşlarımız değişti..."

Dine yönelişin tepkiler ve onlara verilen karşılığın dışında sosyal tuma da etkisi olduğu görülmektedir. Bu değişime K5, "Önceden insanlarla diyalogum çok yoktu, insanlardan kaçan biriydim. Şimdi insanlarla daha iyi iletişim kurabiliyorum. Katıldığım sohbet grupları sayesinde çok değiştim, sosyalleştim ve yeni arkadaşlar edindim. Din, beni insanlara yaklaştırdı. Önceden bir çevrem yoktu şimdi çevrem oldu. Kısacası dini yaşamak benim sosyalleşmemi ve gelişmemi sağladı..." sözlerini örnek vermek yeterli olacaktır.

c.c.c. Psikolojik Durumların Değişimi

Dini değişimlerin en çok merak edilen yönlerinden biri, bu dönüşümün bireylerin psikolojik durumlarına nasıl yansdığıdır. Araştırmamızda yer alan katılımcıların 29'u, dini dönüşümün psikolojik açıdan olumlu etkiler yarattığını ifade etmiştir. Katılımcılar, bu süreçte özgürlük, sakinlik, huzur, mutluluk, hoşgörü, sabır, rahatlık ve özgüven gibi psikolojik iyi oluşa işaret eden pek çok olumlu ruh hali deneyimlediklerini belirtmişlerdir.

Sosyal etkiler bağlamından uzaklaşmamak adına psikolojik değişimlere önemli de bulduğumuz bir yerden devam etmek istiyoruz. Dinin psikolojik yararları açıklanırken çokça dile getirilen hususlardan biri olan Allah ile olan dostluk ve iletişimin tatmin ediciliği bizim çalışmamızda da ortaya çıkmıştır. Örneğin K6, önemli bir psikolojik kabiliyet olan sosyal destek olmadan da yaşayabildiğini ve bunda yeni hayatının etkili olduğunu, “Eskiden çevremdeki insanlarla iyi geçinmek ve kendimi, onlara uyum sağlamak zorunda hissediyordum. Artık çevremde hiç insan olmasa bile yalnız olmadığımı biliyordum çünkü Allah'ın bana şah damarımdan daha yakın olduğunu kavramıştım...” şeklinde ortaya koymaktadır. K4'ün “Mutsuz ve perişan haldeydim. Hiç kimsenin beni anlamadığını düşünüyordum. Kendimi yapayalnız hissediyordum; ama artık yalnız olmadığının Rabbimin yanımda olduğunu fark ettim. Eşimin vefat etmesinde bile bir hayır olduğunu düşünmeye başladım, bu derece değiştim... Hayata bakışım değişti diyebilirim, yani önceden üzüldüğüm şeylere artık elhamdülillah diyebiliyorum...” ifadelerinden ise dinin sağladığı aynı motivasyonun hayatın anlamının olmaması, anlaşılmadığını düşünme gibi kaygı bozukluğu belirtilerini ortadan kaldırdığını görüyoruz.

Katılımcılarımızdan bazıları dine yönelme sayesinde ilaç kullanım seviyesindeki psikopatolojik durumlardan kurtulduğunu aktarmıştır. Örneğin K5 böylesi bir süreci, “Eşimi kaybettiğim zaman yani dine dönmeyen önce psikolojim hiç iyi değildi. Hatta psikolojik destek aldım ve ilaç kullanıyordum. Ama dine dönüş yaptığımda kendimi iyi hissetmeye başladım ve ilaçları kullanmayı da bıraktım. Bundan sonra psikolojim iyiye gitmeye başladı. Şu anda dinimi yaşadığım için kendimi çok mutlu ve huzurlu hissediyorum... Hayatıma anlam kattı. Yaşamdan zevk almaya başladım. Rabbimi bulduğum için çok mutlu ve huzurluyum. Kulluk görevimi yerine getirdiğim için vicdanen çok rahatım. İyi ki dinimi yaşıyorum, iyi ki Müslüman olarak dünyaya gelmişim. Bunlar için Rab bime şükrediyorum” cümleleriyle paylaşmaktadır.

S o n u ç

Dini dönüşüm türlerinden biri olan ve dinin içinde gerçekleşmesi nedeniyle içsel bir süreç olarak nitelendirilen dine yönelişin ele alındığı bu çalışmanın verilerinin analizi özetlendiğinde, elde edilen sonuçların üç ana tema etrafında şekillendiği söylenebilir. Yapılan mülakatların deşifre edilmesi sonucunda, din psikolojisindeki ihtida çalışmalarına paralel olarak, dine yöneliş öncesi, dine yöneliş esnası ve dine yöneliş sonrası olmak üzere bir kronolojik tasnif oluşturulmuştur. Ancak bu tasnifin yapısında, belirleyici unsurun kronoloji olmasına rağmen, içerik açısından

psikolojik ve sosyal durumlar, değişimler ve gelişmelerin ön plana çıktığı gözlemlenmiştir.

Dine yöneliş öncesine ilişkin sorumuz elbette çocukluk döneminden itibaren ailenin dini durumu ile ilgili oldu. Literatür verilerinden hareketle sordüğümüz bu sorunun cevabından elde edilen tespitler de literatüre uygun şekilde olmuştur. Katılımcıların yaklaşık üçte biri ailesinin dinden uzak olduğunu bildirirken yine yaklaşık üçte ikisi az dindar veya geleneksel dindar bir aile yapısından söz etmiştir. Dindar bir aileye sahip olduğunu söyleyen katılımcı sayısı yalnızca dört olmuştur. Bu durum sonradan dine yönelen katılımcıların o yaşa kadar dinle bağlarının zayıflığını açıklamaktadır. Öte yandan tecrübe öncesine dair ön plana çıkan bir diğer bulgu, katılımcıların çoğunun çocukluğunda din ile zayıf da olsa bir bağlarının bulunduğudur. Öyle ki büyük anne veya dedenin dinden motifler sunmuş olmasının yahut çocukken gidilen yaz Kur'an kurslarının sonradan dine yönelmedeki kıvılcımın ortaya çıkmasını sağlayan bir eski bir köz parçası vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır.

Dine yöneliş sürecine ilişkin paylaşılan tespitler ise nedenlere ilişkin olmuştur. Yapılan analizler sonucunda tecrübenin komplike bir yapı arz ettiği, döngü konusunda katılımcılar arasında bazı farklılıkların olduğu görülmüştür. Bununla birlikte olguyu açıklayacak genellemelere ulaşmayı sağlayacak tespitlere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu noktada katılımcılarda birincisi dine yönelmeyi başlatan, ikincisi ise tamamlayan etkenler olmak üzere birbiriyle örtüşen iki ayrı faktör kümesi tespit edilmiştir.

Dine yönelişi başlatan faktörler olarak “psikolojik faktörler”, “sosyal etkilenme”, “dini tecrübe”, “günahkârlık duygusu ve arınma isteği”, “sorgulama ve anlam arayışı” ve “ölüm kaygısı” şeklinde 6 etken saptanmıştır. Psikolojik etkenler arasında sık tekrar edenler ise zorlayıcı boşanma süreçleri, ekonomik iflas, kendisinin veya yakınının sağlığında bozulma gibi travmalar olmuştur. Bunlardan çok daha sık olduğunu gördüğümüz acılı tecrübe ise dine yönelişi etkili şekilde başlattığı anlaşılan, sevilen bir yakının kaybıdır. Sıklık bakımından ikinci sırada sosyal etkilenme faktörü gelmektedir. 9 katılımcıdan 3’ü dindar biriyle evlenmesinin, 6’sı ise dindarlarla bir arada yaşamanın onların dönüşümüne etkisinden söz etmiştir. Genel olarak din psikolojisi çalışmalarının özelde ise ihtida araştırmalarının oldukça başat konularından biri olan dini tecrübe ile bizim araştırmamızda da karşılaşmıştır. Yedi katılımcıdan dördü ilahi bir işaret olarak değerlendirdiği rüya tecrübesinden, üçü ise Kâbe ile karşılaşmalarının neden olduğu dramatik değişimden dini tecrübe ka-

bilinden söz etmiştir. Bunların dışında dört katılımcımız günahkârlık hislerinin ve arınma isteğinin; iki katılımcımız sorgulama ve arayış içerisine girmelerinin ve iki katılımcımız sahip oldukları ölüm kaygısının dine yönelme sürecin başlattığını bildirmiştir.

Dine yönelişi tamamlayan faktörler ise başlatıcı faktörlerde de yer alan “sorgulama ve araştırma”, “sosyal çevre” ve “dini tecrübe” olarak belirlemiştir. Bir şekilde dine yönelişin başladıktan sonra 19 katılımcının sorgulama ve araştırma sürecine girdiğini ve sonuçta tam bir dine yöneliş yaşadıkları anlaşılmıştır. Öte yandan altı katılımcının dönüşümünün tamamlanması yine rüya ve Kâbe ziyareti ile dört katılımcının ise sosyal çevrelerinin dindar insanlardan oluşmasının ardından olmuştur. Sonuç itibarıyla aşağı yukarı benzer faktörler kiminde başlatıcı kiminde ise tamamlayıcı rol oynamış ve kalıcı bir şekilde dine yönelim gerçekleşmektedir.

Son olarak her dini tecrübe araştırmasında olduğu gibi bu çalışmada da dini tecrübenin psiko-sosyal sonuçlarına da bakılmıştır. Verilerin analizi neticesinde katılımcıların önemli ölçüde yaşam tarzlarının değiştiği anlaşılmıştır. Dindar yaşantının farklılaştırıcı birçok faktörünün yanında başörtüsü giyinmeye başlama katılımcıların radikal dönüşümlerinde hayli önemli bir unsur olmuştur. Bir diğer değişim alanı ise sosyal ilişkilerdir. Katılımcılar yeni yaşam tarzlarından bilhassa başörtüsü imajının aile bireyleri ve arkadaş çevresinden olumsuz tepkilere neden olduğu ve bu tepkilerin kiminde sosyal çevrenin zenginleşmesi kiminde ise eski çevreden uzaklaşmak suretiyle değişimler meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Dine yöneliş tecrübesinin sonrasına dair üzerinde durduğumuz son değişim alanı katılımcıların psikolojik durumlarıdır. Katılımcıların çok büyük bir bölümü psikolojilerinin dine yöneliş sonrasında ciddi şekilde olumlu yönde değiştiğini bildirmiştir. Kimi, psikiyatrik rahatsızlıklarından kurtulduğunu bildirirken birçoğu da sabır, huzur, özgürlük, sakinlik, mutluluk, hoşgörü, sabır, rahatlık hissi ve özgüven gibi psikolojik iyi oluşa işaret eden psikolojik duygulardan söz etmiştir.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 05.04.2021 tarihli ve E-35980450-663.05-224725 sayılı kararı ile etik ilkelere ve insan haklarına uygun bulunmuştur.

This study was approved in accordance with ethical principles and human rights by the Ethics Committee for Social and Human Sciences Research of Istanbul University, with the decision dated 05 April 2021 and numbered E-

35980450-663.05-224725.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.
This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam alınmıştır.
Informed consent was obtained for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılımcılardan gönüllü katılım onayı alınmıştır.
Voluntary consent to participate was obtained from all participants in this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir.
The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayını ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu çalışmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir.
The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır.
The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.
This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada elde edilen veriler, katılımcı gizliliğini koruma amacıyla kamuya açık olarak paylaşılmamıştır.
The data obtained in this study have not been made publicly available in order to protect participant confidentiality.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: ZEV-ÜH; Literatür Taraması: ZEV; Veri Toplama: ZEV; Veri Analizi: ZEV-ÜH; Yazım – Taslak: ZEV; Yazım – Gözden Geçirme –

Düzenleme: ZEV-ÜH.

Conceptualization: ZEV-ÜH; Literature Review: ZEV; Data Collection: ZEV; Data Analysis: ZEV-ÜH; Writing – Draft: ZEV; Writing – Review – Editing: ZEV-ÜH.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, sorumlu yazarın İstanbul Üniversitesi'nde tamamladığı “Kadınlarda dine yöneliş üzerine din psikolojisi bağlamında nitel bir araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

This article is derived from the corresponding author's master's thesis titled “A Qualitative Study on Women's Turning to Religion from the Perspective of the Psychology of Religion,” completed at Istanbul University.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.

This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.

This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmasını kabul eder.

Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Kaynaklar

Ayten, A., Kılınçer, H., Ulu, N., İşbilen, N., & Albayrak, H. (2019). Formation and consequences of the conversion process: A qualitative study of adult converts. *İlahiyat Studies*, 10(2), 141-181.

Baynal, F., & Yaman, E. (2015). Kadınların dini gruplara yönelme, katılma ve bağlanma nedenleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 141-179.

Bourque, N. (1998). Being British and Muslim: Dual identity amongst new and young Muslim. *University Lectures in Islamic Studies*, 2(2), 1-18.

Boz, T. (2012). Religious conversion: An ethnographic analysis alternatives. *Turkish Journal of International Relations*, 11(4), 49-59.

Burger, J. M. (2016). *Kişilik*. (çev. İ. D. Erguvan Sarıoğlu). Kaknüs Yayınları.

Certel, H. (2009). *Suçlularda dine dönüş*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Clark, W. H. (1958). *The psychology of religion*. Macmillan.

Creswell J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri*. (çev. ed. M. Bütün & S. B. Demir). Siyasal Kitabevi.

Çakır, B. (2019). *İhtida ve dine dönüş öykülerinde din eğitiminin yeri*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Esen N. (2011). Necip Fazıl Kısakürek'te dinsel değişim. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 129-154.

Frankl, V. E. (2018). *İnsanın anlam arayışı*, (çev. S. Budak). Okuyan Us Yayınları.

Horozcu Ü. (2017). *Din psikolojisi ders kitabı*. Rağbet Yayınları.

Horozcu, Ü. (2024). *Kayıp giden başörtüsü*. Eski Yeni Yayınları.

Hökelekli, H. (2013). *Din psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İsfahânî, R. (2010). *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. (çev. A. Güneş & M. Yolcu). Çıra Yayınları.

İbn Manzûr. (1994). *Lisanü'l- arab*. Dâru'l-Sadr.

İpek, Y. (2022). *Dini değişim: Literatür temelli teorik bir araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

James, W. (1960). *The varieties of religious experience*. Penguin Books.

Karali, N. S. (2024). *Din değiştirme psikolojisi: İslam'ı seçenler üzerine nitel bir araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayıklık, H. (2005). Bireysel yaşamda dinsel değişim. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 5-23.

Köse, A. (2000). *İhtida maddesi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları.

Köse, A. (2012). *Neden İslâm'ı seçiyorlar: Müslüman olan İngilizler üzerine*

psiko-sosyolojik bir inceleme. İz Yayıncılık.

Köse, A., & Ayten, A. (2018). *Din psikolojisi.* Timaş Yayınları.

Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology.* Sage Publications.

Lofland, J., & Skonovd, N. (1981). Conversion motifs. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4(20), 373-385.

Lofland, J., & Stark, R. (1965). Becoming a world-saver: A theory of conversion to a deviant perspective. *American Sociological Review*, 30(6), 862-875.

Macit, Y. (2014). Dine dönüş. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 1525-1550.

Mayor, M. (2009). *Longman dictionary of contemporary English.* Pearson Education Limited.

Özdemir, N. (2019). *Suçluluk ve pişmanlık yaşantısının dine yönelim üzerindeki etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pazarlı, O. (1982). *Din psikolojisi.* Remzi Kitabevi.

Redhouse (2009). *Sözlük.* Sev Yayıncılık.

Singer, M. (1980). The use of folklore in religious conversion: The chassidic case. *Review of Religious Research*, 2(22), 170-185.

Starbuck, E. D. (1899). *The psychology of religion.* Walter Scott.

Şentürk, H., & Yakut, S. (2014). Hayatın anlamı ve din. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(33), 45-60.

Topaloğlu, B. (2012). *Tövbe maddesi.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları.

Yavuz, K. (2013). *Günümüzde inancın psikolojisi.* Boğaziçi Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (1998). *Hidayet maddesi.* Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimsek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

